

ALTIPARMAK MEHMED EFENDİ'NİN HAYATI, ŞAIRLİĞİ VE ŞİİRLERİ*

Life, Poems And Poetry of Altıparmak Mehmed Efendi's

Sedat Kocabey

Dr.; Sakarya Üniversitesi, Tömer, sedatkocabey@sakarya.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0528-3324.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 14.06.2023

Kabul/Accepted: 22.08.2023

DOI: 10.51592/kulliyat.1314657

Anahtar Kelimeler

Altıparmak Mehmed Efendi,
klasik Türk şiiri, Nüzhet-i Cihân.

Keywords

Altıparmak Mehmed Efendi,
Classical Turkish Poetry,
Nüzhet-i Cihân.

ÖZ

Klasik Türk edebiyatı üzerine yapılan çalışmalar, her geçen gün artmaktadır. Son zamanlarda yapılan kimi çalışmalar ve çeşitli yeni yayınlar önceden yapılan incelemelere yeni bilgiler eklenmiştir. Bunun neticesinde bazı eski bilgilerin bir kısmı teyit edilerek sağlaştırmış bir kısmı ise eldeki yeni veriler doğrultusunda değişikliğe uğramıştır. Yazımıza konu ettiğimiz Altıparmak Mehmed Efendi'nin şiirleri de bu kabildendir. *Nigâristân* adlı İslam tarihini, *Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân* adıyla tercüme ettiği eserinde yer alan kendi telifi manzumelerdir. Bunun neticesinde çalışmamızın onun farklı bir yönünü açığa çıkarması hedeflenmektedir. Tezkirelerde ve diğer kaynaklarda âlimliği ve hususen mütercimliği dikkate sunulurken şiirlerinden bir örnek dışında pek örnek olmadığı için incelenen kaynaklarda şairliğinden bahsedilmediği görülmektedir. Bu sebeple onun şairlik yönüne delalet eden tek çalışması diyebileceğimiz bahsi geçen eserdeki telif şiirlerini çeşitli hususiyetleri ile değerlendirerek klasik Türk edebiyatı sahasının istifadesine sunmayı amaçladık. Bu vesileyle 16. yüzyılın ilk yarısı ve 17. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış, mütercimliği ve âlim tarafıyla maruf Altıparmak Mehmed Efendi'nin şiirlerine çalışmamızda yer verdik.

ABSTRACT

Studies on Classical Turkish Literature and reviews of contemporary texts are increasing day by day. With recent studies and new publications, new data was added to former reviews. Consequently, some of imperfect data were verified and reinforced and some other were changed according to the data at hand. Poems of Altıparmak Mehmed Efendi that we will analyze are of that kind. These poems are in his *Nigâristân* translation called *Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân*. This study aims to uncover a different side of him. His erudition and translatorship are mentioned in biographical and other primary sources those we deal to know the writer, poet and his time. But aforementioned sources do not contain samples of his poems and therefore do not reference to his poetry. Henceforth, we aimed to bring the poems in the only work denotes his poesy into the use the discipline of Turkish Literature by evaluating their various aspects. For that purpose, in the study we included the poems of Altıparmak Mehmed Efendi who lived in the 16th and 17th centuries and was known for his erudition and translatorship.

Atıf/Citation: Kocabey, S. (2023), "Altıparmak Mehmed Efendi'nin Hayatı, Şairliği ve Şiirleri", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 20 (Ağustos), 41-67.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Sedat Kocabey, sedatkocabey@sakarya.edu.tr

* Bu çalışma 2023 yılında Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalında tamamlanan "Altıparmak Mehmed Efendi'nin 'Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân, Nigâristân Tercümesi- Tenkitli Neşir-İnceleme" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Altıparmak Mehmed Efendi (ö. 1033/1623-24) özellikle İslam tarihine ilişkin eserler vermiş, müderrislik yapmış, mutasavvıf ve çok yönlü bir ilim adamıdır. Doğup büyüdüğü Rumeli coğrafyasından İstanbul'a, oradan da Hicaz ve Kahire'ye uzanan hayat hikâyesinde pek çok ilim halkasında bulunmuştur. Çalışmada ele alınan İslam tarihine dair *Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân* adlı tercüme eseri onun yalnızca İslam tarihine olan vukufiyetini değil şairliğini göstermesi cihetiyle de dikkat çekmektedir. Eser, Hz. Muhammed'in soyunun anlatımıyla başlar. Ardından Hz. Muhammed'in, dört büyük halifenin hayatları, ezvâc-ı tâhirât (Hz. Muhammed'in temiz eşleri) ve O'nun çocuklarının hayatlarına dair bilgiler verir. Bu anlatıların sonrasında ilk İslam devletinden başlayarak sırasıyla diğer İslam devletlerini kısa detaylar ile anlatır. Altıparmak Mehmed Efendi anlatımında canlılığı korumak için ise bilgilendirmelerin ardından yer yer latifelerden ve şiirlerden istifade eder.

Altıparmak Mehmed Efendi'nin bahsi geçen tercümesiyle birlikte şairliğinin ve mütercimliğinin tanıtılması edebiyat tarihi açısından da önem taşır. Biyografi kaynaklarında ve Altıparmak Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı diğer bazı eserleri üzerine yapılan çalışmalarda, onun hayatı hakkında verilen bazı yanlış bilgilerin tekrarlandığı tespit edilmiş bu gibi yanlışlar hem yazımız içindeki hayatı başlığıyla ele aldığımız kısımda hem de muhtelif dipnotlarla düzeltilirken mütercim şairliği ve şiirleri üzerinde durulmuştur. Mütercim şairliğine dair şimdilik incelenen tek eser olması hasebiyle *Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân* dikkat çekicidir. Zira Altıparmak Mehmed Efendi kendi şiir kabiliyetini göstererek tercümesine esas teşkil eden metindeki manzumelerin bir kısmını Türkçeye aktarmıştır. Çalışma, Altıparmak Mehmed Efendi'nin edebî yeteneklerini vurgulaması cihetiyle önem arz etmektedir.

1. Hayatı

Altıparmak Mehmed¹ Efendi hakkında tespit edilebilen en eski bilgiler Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin 968/1561, *Şakâik-ı Nu'mâniyyesi*'ne yazılan zeyillerden Nev'îzâde Atâullah Efendi'ye 1045/1635 ait olan *Hadâikü'l-Hakâik fî Tekmileti's-Şakâik* isimli eserde yer almaktadır (Nev'îzâde Atâullah Efendi, 2017: II, 1854-1855).

Babası, Mekke ve Medine kadılıklarında bulunmuş olan Mehmed Efendi'dir. Altıparmak Mehmed Efendi, "Üskübî", "Çıkrıkçızâde" ve "Altıparmak" lakaplarıyla tanınmışsa da daha çok üçüncüsüyle meşhur olmuştur. Bu lakabın ona verilme sebebi, gerçekten fizikî olarak altı parmaklı olduğu için de verilmiş olabileceği gibi ilim alanındaki kudreti, becerikliliği vesilesiyle de söz konusu lakapla anılmış olabilir. Eserlerinde ismini "Muhammed bin Muhammed Altıparmak" şeklinde yazması, onun da bu şekilde anılmak istediğine işaret etmektedir (Bursalı Mehmed Tâhir, 1333: 1/239-241).

Altıparmak Mehmed Efendi'nin ölümünün 1033/1623-24 olmasına nispetle doğumunun miladî 16. yüzyılın ilk yarısı olma ihtimali yüksektir. Çünkü İstanbul'da on yıldan fazla kalmıştır (Çiftoğlu, 2006: 564). *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî* adlı eserinde söylediği üzere hayatının kırk yıla yakın bir kısmını Rumeli'de ders vererek ve otuz yıl kadar bir zamanını da çeşitli Arap vilayetlerinde irşadla geçirmiştir. Bu bilginin Nazif Hoca'nın, "Altıparmak

¹ Türk kültüründe kabul gördüğü üzere "Muhammed" ismi "Mehmed" şeklinde okunabildiği için onu "Altıparmak Mehmed Efendi" şeklinde zikredenler olmuştur. Fakat biyografik kaynaklarda genel temayül Muhammed/Mehmed üzerinedir. Biz çalışmamızda "Mehmed" kullanımını tercih ettik.

Mehmed Efendi" başlıklı makalesinde zikrettiği üzere *Yûsuf Sûresi Tefsiri*'nin mukaddimesinde yer aldığı malumatı yanlıştır. Zira mezkur eserin en eski nüshası 1002/1593-94 tarihlidir (Sakar, 2022: 8).

Üsküp'te doğan Altıparmak Mehmed Efendi, tahsilini Üsküp'te tamamladıktan sonra ilgi duyduğu tasavvuf yoluna dâhil olmak için o dönemde Balkanlarda yaygın olan Bayramiyye tarikatına sülûk etmiş ve tarikatın gerekliliklerini yerine getirerek şeyhi Cafer Efendi'nin müridi olarak onun işaretleriyle İstanbul'a gelmiştir. Dönemin önemli ilim merkezlerinden biri sayılan Fatih Camii'nde on iki yıl boyunca hadis, tefsir, fıkıh dersleri okutmuş, halka vaaz ve nasihatlerde bulunmuştur. *Terceme-i Sittîn li-Câmiî'l-Besâtîn* adlı eserinin Damad İbrahim Paşa (ö. 1730) nüshası 191b varağı ilk iki satırında beyan ettiği üzere Alî Paşa Camii'nde *Mesnevî-i Şerîf* dersleri de vermiştir (Çiftoğlu, 2006: 564).

Mısır'da verdiği eğitimler neticesinde ulemanın takdirini kazanmıştır. Hac görevini ifâ etmek için buradan Hicaz'a gitmiş ve bir süre Hicaz'da kalmış ardından tekrar Kahire'ye dönüp ders vermeye orada devam etmiştir.

Döneminin önde gelen âlimlerinden olan Altıparmak, 1033/1623-24 yılında vefat edince Kahire'de, kendi adına yaptırılan (Mescid-i Altıparmak) camisinin avlusuna defnedilmiştir (Sakar, 2022: 9). Bütün ömrünü tedris, vaaz ve eser telifiyle geçiren Altıparmak, ardında Arapça ve Farsçadan Türkçeye yapılmış tercüme bırakmıştır. Tercüme ettiği eserlerin niteliklerine bakılarak üç dile de etraflı bir şekilde hâkim olduğu söylenebilir. Aynı zamanda dönemin ilimlerini iyi bildiği, özellikle edebî sanatlar, tarih ve din bilgisinde donanımlı olduğu anlaşılmaktadır.

Altıparmak Mehmed Efendi'nin ölümüyle ilgili verilen tarih 1033/1623-24'tür ki bu bilgi Bursalı Mehmed Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde geçmektedir. Mehmed Tâhir'in yazdığı bu bilginin kaynağı muhtemelen Altıparmak Mehmed Efendi'nin *Terceme-i Sittîn li-Câmiî'l-Besâtîn* adlı eseridir. Eserin farklı nüshaları bulunmaktadır. Ekrem Sakar'ın tespitleri neticesinde Arzu Çiftoğlu'nun *Yûsuf u Zelîha Mesnevisi* adıyla çalıştığı eserin Damad İbrahim Paşa nüshası 2a varağının 6. satırında elf ve şelâşe ve şelâşin ifadesi geçmektedir. Yani Altıparmak eseri yazmaya H. 1033/1623-34'te başlamıştır. Fakat bu tarih Altıparmak'ın ölüm tarihidir. *Terceme-i Sittîn li-Câmiî'l-Besâtîn*'in diğer nüshaları olan Hacı Mahmud Efendi 1924 ve Hacı Hüsnü Paşa 97 M'de eseri yazmaya başladığı tarih olarak ihdâ şelâşin ve elf - 1031 tarihi geçmektedir. Bu bilgi eldeki verilere daha uygundur. Çünkü eser Sultan I. Mustafa'ya sunulmuştur. Sultan I. Mustafa ikinci defa 9 Recep 1031/1621-22'de tahta geçmiştir ve Altıparmak da bu tarihten iki ay sonra yani Ramazan ayında eseri yazmaya başladığını ifade etmektedir. Ayrıca 1033/1623-24 yılında tahtta IV. Murad bulunmaktadır (Sakar, 2022: 10). Mehmed Tâhir bu nüshalardan birisini görerek 1033 tarihini vermiş olmalıdır.

Bursalı Mehmed Tâhir'in aynı eserde zikrettiği "Nigâristân-ı Gaffârî fuzalâ-yı Osmânî'den şâir-i meşhûr Şeyhülislam (Yahya Efendi) tarafından tercüme olunmuştur." bilgisinin yanlış olduğu açıktır. Zira bu eser Sâdî-i Şirâzî'nin (691/1292) *Gülistân* tercümesidir. Çimen Özçam, 1999 yılında eser üzerine *Şeyhülislam Yahya Efendi Nigâristân Tercümesi (sentaks incelemesi-metin-sözlük)-(2 cilt)* doktora çalışması yapmıştır.

2. Şairliği

Çeşitli kaynaklarda Altıparmak Mehmed Efendi'nin şairliğine dair *Nigâristân Tercümesi*'nde bulunan şiirler delil gösterilmektedir (Bursalı Mehmed Tâhir, 1333: 239-241). Bu eserdekiler dışında tespit edilen bir şiiri ise Kelâmî-i

Rûmî'nin *Vekâyi-i 'Alî Paşa* isimli eserinde bulunan Altıparmak Mehmed Efendi'nin Yavuz Ali Paşa (ö. 1013-1604) için yazdığı şiiirdir² (Sakar, 2022: 14-16). Altıparmak Mehmed Efendi'nin *Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân, Nigâristân Tercümesi* adlı eserinde geçen, mütercim tarafından yazılan ve/veya 'Nazm li-müellifihi / Beyt li-müellifihi / Kıta li-müellifihi' başlığı altında geçmesine rağmen *Nigâristân*'ın orijinalinde bulunan beyitlerle oldukça benzeşen Türkçe şiirlerin toplamı 89'dur. Aynı ayrı inceleyeceğimiz bu şiirleri kendi içerisinde değerlendirmeye gayret göstereceğiz ve metnin orijinalinde olup da mütercim tarafından tamamen ve/veya kısmen Türkçe'ye aktarılan (39) beytin orijinallerini ayrıca belirteceğiz.

Genel itibari ile tercüme kabilinde olan ve/veya Farsça şiirler ile büyük oranda benzerlik gösteren manzumeler eserdekilerin hepsi değildir. Muhtemeldir ki mütercimin tercüme ettiği eserde önemli gördüğü ve/veya beğendiği bazı şiirler olmuştur. Şiirlerdeki bu benzerlik bazı beyitlerde hemen hemen birebir olabildiği gibi bazı beyitlerde de birkaç kelimeleğişiklikler ile gerçekleşmiştir. Altıparmak Mehmed Efendi, eserin aslında bulunan şiirleri Türkçeleştirdikten sonra neden 'Tercüme' başlığı koyma gereksinimi duymamış yahut bu müstensihlerin

² Şeyh Altıparmak Efendi'nin Kasidesidir
(Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün)
Bi-hamdi'llâh ki Mısır'a adli irdi şâh-ı devrânın
Harâba varmışıdi mâ-hasal erkânı bünyânın
Re'âyâ vü berâyâ hân mânından usanmışdı
Dil-i mazlûma mânend olmuşıdi resmi sâ mânın
Fesâd ehli ser-firâz olmuşıdi ayş u işretle
Çekerdi usretin her lahza âlem halkı dünyânın
Ta'addî eyleyen zâlimlerin kalurdu yanına
Halâs olmazdı cevrinden kimesne ehl-i tuğyânın
Kurâ halkı kara toprağa göz yaşın kararlardı
Ağardı göklere efgân u âhı ehl-i dîvânın
Cerâye almadan çok kimseler toprağa düşmüşdür
Tefakkud itmezidi akviyâ hâlin za'ffânın
Gelüp ol mîr-i meydân-ı adâlet bezl-i cehd itdi
İmâret eyledi ekser yerin bu mülk-i vîrânın
Ra'ıyyet taht-ı zıllinde felâh oldı felâketden
Filâhat emrine sarf eyledi sermâyesin nânın
Guzât-ı Müslimîn oldı cemî'an şâkir ü bâşir
Didiler şimdi bulduk sâhibin erkân u evvânın
Bilâd u hem ibâdu'llâhı ma'mûr eyleyen geldi
Budur mülk-i cihânda lâ-cerem doğrusu sultânın
Kemâl-i nusreti irdi Hudâ'nın nev'-i mazlûma
Ola memdûd dâyim zilli İslâm üzre Sübhân'ın
Kapandı bâb-ı rüşvet hem yıkıldı hâne-i hammâr
Götürdü ayağı mey bezmi hem telh oldı rindânın
Dolup anbâr-ı sultân halk-ı âlem oldılar râhat
Rehâ bulsun sa'âdetle bilâdı ehl-i îmânın
İlâhî kâdir u kayyûmsun sen kâdiyü'l-hâcât
Sanadır ilticâsı enbiyâ vü ehl-i irfânın
Virüp Sultân Mehmed Hân'a her dem fırsat u nusret
Vücûd-ı pâkine virme zevâl ol şems-i tâbânın
Ali Paşa'yı sen bağışla ol sultân-ı devrâna
Vezîr-i sâyibü't-tedbîri oldur şimdi hâkânın
İlâhî isteriz râh-ı hüddâdan ânı dûr itme
Rızâna reh-nümûn eyle delîlin nass-ı Kur'ân'ın
Mu'ammer eyle zâtın sakla âfâtdan ey Sübhân
Ziyâd it devletin tâ âhir ola vakti devrânın
Soner Demirsoy (2010) *Vekâyi-i Ali Paşa*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

tasarrufu mu bunu tartışıp kanaatimizi serdedeceğiz. Çalışmada, İnebey Nüshası – 1036 Hasan Bahâî (1627) (Bursa İnebey Yazma Eser Ktb.) 2134 yazma için (İN), Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Bölümü 3743 yazma için (NO1), Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Bölümü 191 yazma için (AN) kısaltmasını kullanacağız.

3. Şiirleri

Ey nigârende-i zemîn ü zamân
 Nağşbend-i heme nuğuş-ı cihân
 ‘Amelüm bâğın eyleyüp tâze
 Eyle yâ Rab hemîşe nüzhet-i cân
 Dür eyle hâzân-ı hüsrandan
 Be-resûl-i habîb-i zû'l-ihsân
 Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün
 .. _ _ / . _ _ _ / . . _

Naẓm li-mü'ellifihî
 Şâh-ı rusûl ki in heme ser-hayl-i enbiyâ
 Yâ bend ez-mekârim-i ü behre-i nevâl
 Cânlar fedâ o servere kim tesliyet için
 Kışşa-güzârı oldu anuñ Hayy-ı zû'l-celâl
 Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'ilü / Fâ'ilün
 _ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

Naẓm li-müellifihî
 Târîh-i cihân içre yazılmış bu sebağ [kim]
 Diğkatle nazâr kıl aña ey zübde-i insân
 Her harfi anuñ saña işâret eyler
 Kad mâte fülân bin fülân bin fülân
 Mef'ûlü / Mefâ'ilü / Mefâ'ilü / Fa'ülün
 _ _ . / . _ _ . / . _ _ . / . _ _

نظم:

تاریخ جهان که قصه خرد و کلان
 در جست در آنچه شیرمردان چه یلان
 در هر ورقش بخوان که فی عام کذا
 قدمات فلان و فلان و فلان

“Nazm li-müellifihî” başlığı altında nüshalarda ve “Nazm” başlığı ile *Nigâristân*'da geçen şiirde anlam benzerliği bulunmaktadır.

Naẓm li-mü'ellifihî

Kâr u bârî kâmilüñ dâ'im ħaṭâ-püş olmadur

'Ayb-bîn olmaḫ revâdur serverâ câhillere

Dîde-i inşâf ile nâzır olan ehl-i kemâl

Nisbet itmez şeyn ü 'aybı bir nefes kâmillere

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

Naẓm

Rûzgâruñ 'acebdür eṭvârı

Gülşeninüñ derün-ı pür-ĥârı

Kimi beslerse nâz u nî'met ile

Ḳahr ider 'âkıbet felâket ile

Yûsuf'a gürgi geh ħavâle ider

Yûnus'ı ĥûta geh nevâle ider

Âh elinden bu devr-i gerdünüñ

Dâd elinden bu çarĥ-ı pür-ĥünüñ

Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _

Naẓm

İstikâmetde ḳalem şevḳde şem' olsa kişi

Yine miḳrâz-ı belâdan başını ḳurtaramaz

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

Li-mü'ellifihî

Çü sensin 'ayn-ı a'yân-ı cihân ey gözlerüm nûrı

Senüñ ḳurbânuñ oldı merdümân-ı cümle-i 'âlem

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

Naẓm

Başa dil didi nedür ĥâlüñ ayâ üftâde

Virdi ol dem bu cevâbı dile biñ luṭf ile baş

Çekmezin derd ü belâ miḫnet ü ğamdan birisin

Sen eger bulduğunu söylemez iseñ kardaş

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

..__ / ..__ / ..__ / ..__

Naẓm

Merdüm-i dīde gibi merd-i şağīri göricek

Göz göre itme hākāretle naẓar nūr-ı başa

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

..__ / ..__ / ..__ / ..__

Beyt

Her kim evvel ğamıyla ğuşşa göre

'Âkıbet şoñra şādıġa ire

Şebnemi āfitāb-ı 'ālem-tāb

Göge iletür ne deñlü ursa yire

Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

..__ / ..__ / ..__

Naẓm li-mü'ellifihî

Zihî ihsân-ı sultānî zihî elţāf-ı Yezdānî

Zihî efďāl-i Sübhānî ki yok hergiz aña pāyān

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

..__ / ..__ / ..__ / ..__

Mışra'

Ki kimse görmedi hergiz anuñ gibi kişver

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

..__ / ..__ / ..__ / ..__

مصراع:

که کس نشان ندهد در جهان چنان کشور

Burada "Mısra" başlığı altında yer alan satır görüldüğü üzere tamamen tercümedir.

Naẓm

Oldı cemālūñ bī-bedel ħüsñ ü kemālūñ bī-mişil

Ĥāl ü ĥaţuñdur bu'l-'aceb çeşm ü lebūñe yok nazīr

Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün

..__ / ..__ / ..__ / ..__

خواجه حسن:

داري جمالی ببیدل حسنی به بیمثلی مثل
خال و خطی بس بلعجب چشم و لی فرمود کی؟

Yine "Nazm" başlığı altında metinde geçen bu şiirde oldukça fazla anlam benzerliği bulunmaktadır.

Nazm

Gelmelü olsa kişiye devlet
Yedilür bir kııl ile bî-zaḥmet
Gitmelü olsa eylemek tedbîr
Tutmaz anı niçe biñ zencîr
Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün
.. _ _ / . _ . _ / . . _

Mışra'

Şekl-i murdârına baḳan kişinüñ oñmaz işi
Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

Mışra'

Ki cānā āteş-i dūzaḥ yaḳar mı rüy-ı zībāyı
Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün
. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

که هرگز آتش دوزخ نسوزد روی نیکورا

"Mısra" başlığı altında Türkçe yazılan bu mısra da *Nigâristân*'da aynı başlıkla yer almaktadır.

Nazm

Maḥv olur gitmez mürür-ı dehr ile bākî ḳalır
Ḥāme ile şafḥa-i eyyāmda mastûr olan
Şafḥa-i 'ālem ne resme levḥdür kim altına
Neşf eyler bir nefesde üstüne mezbûr olan
Ḥ'āb-i ḡafletden uyan fehm it cihānuñ sırrını
Ey zamāne devlet ü iḳbāline maḡrûr olan
Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün
.. _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Nazm

Nevā-yı 'andelibān nāleyi 'uşşāḳdan almış

Şadâ-yı muṭrib-i bezm itdügüm âvâzeden çalmış

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Dîger

Cihân bir ḥânedür ârâyişi çok

İçine girenüñ âsâyişi yok

Düşer dervîş olan teşvîş-i nâna

Eger sulṭân ise fikr-i cihâna

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Naẓm

Ser-i kûyın ter itdüm seyl-i çeşm-i eşk-bârumdan

Ki tâ gerd almaya bād-ı şabâ kûy-ı nigârumdan

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Naẓm li-müellifihi

Benüm efsânemi gûş itme şâhâ mâye-i gamdur

Ḥayfdur ḥâṭır-ı pāküñe andan bir gubâr irmek

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

نظم:

مكن افسانه ما گوش كه اين مايه غم

حيف باشد كه بر آن خاطر خرم

"Nazm li-müellifihi" başlığı ile nüshalarda geçen bu şiirin orijinali de Farsça'dır ve *Nigâristân*'da aynı başlıkla yer almaktadır. Şiirde anlam benzerliği bulunmaktadır.

Mışra'

Ḥalk bî-fâ'ide du'â itmez

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

. . _ _ / . . _ _ / . . _

نظم:

خلق دعا گوز پی فایده استجای لایلاف پس از مانده است

"Misra" başlığı altında Türkçe yazılan bu şiir de "Nazm" başlığı ile *Nigâristân*'ın aslında Farsça olarak bulunmaktadır.

Naẓm-ı Dīger

Çün ölüm fikri-durur re'y-i şahīḥ
Ne için aḥmayavüz [biz] bu re'yi
Dehr bir ḥūbdur ammā ne olur
Şol güzelden kim ola her-cāyi
Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
.. __ / .. __ / .. _

Naẓm

'Āleme gelmez senüñ gibi dil-ārā bir daḥi
Ne benüm gibi gelür şūrīde şeydā bir daḥi
Mıṣr-ı ḥüsn içinde sin sultānı görse bir naẓar
Yūsuf' uñ yüzine bakmazdı Zelīḥā bir daḥi
Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün
_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Naẓm

Kīse-i ümmīd ḥālī dest-i istignā tehī
Menzil-i vuşlat ba'īd u pāy-i istid'ā şikest
Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün
_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Naẓm

'Ayş u nūş ile dilā anma ğam-ı ferdāyi
Saḥa işmarlamadılar bu fenā dünyāyi
Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
.. __ / .. __ / .. _

Li müellifihi

Büstāndur bu cihān biri biter biri yeter
'İbret ehline bunuñ 'İbret için biri yeter
Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
.. __ / .. __ / .. _

Mıᡥra'

Felekde ƙalmadı encüm niᡥanı

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Fe'ülün

. _ . _ / . . _ _ / . _ _

Nazm

Bu devrân šıše-i sâ'at gibi hıç ber-ƙarâr olmaz

İner bālâ olan zıre bulur rif'at gehî ednâ

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Beyt

Cihānuñ ĥâli dâ'im böyledür kim

Birine renc ider birine rāĥat

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Mıᡥra'

Benüm bu miĥnetüm seyr it özüñ sen daĥı fikr eyle

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Mıᡥra'

Va'de-i vašlı šaldı ferdāya

Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

_ . _ _ / . . . _ / . . _

مصراع:

که فردا برنخیزد بلکه فردای قیامت هم

"Mısra" başlıĥı altında metinde geçen šiir *Nigâristân*'ın aslındaki bu "Mısra" ile benzerlik göstermektedir.

Mıᡥra'

Milk-i dünyâda iĥâmet niyyeti oldu tamâm

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Beyt

Eger biñ yıl ola 'ömrüñ eger yüz

Ser-encām urısarsın toprağa yüz

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Naẓm

Yâr hânemde vü ben ser-gerdân

Ṭalebinde gezerüm gerd-i cihân

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

.. _ _ / .. _ _ / .. _

Naẓm

Merdüm-i nādāna iden i'timād

Belki hevāya ider ol istinād

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Naẓm

Dīvānelerüz şūfî bize kıлма naşîhat

Bir 'âkil olan kimseye var vir sen o pendi

Mef'ûlü / Mefâ'ilü / Mefâ'ilü / Fe'ülün

_ _ . / . _ _ . / . _ _ . / . _ _

Naẓm

Zamānuñ inqilābundan ta'accüb itmeñüz kim çarḥ

Bunuñ gibi hezārān kār görmişdür cihān içre

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

نظم:

ز انقلاب زمانه عجب مدار که چرخ

از این فسانه هزاران هزار دارد یاد

Bu şiirin aynı başlık ile *Nigârîstân*'da Farsçası bulunmaktadır ve anlam benzerliği göstermektedir.

Dîger Beyt

Ben kimem Leylî vü Leylî oldı ben

İki cān şankim bulupdur bir beden

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

بيت:

من كيمم ليلي و ليلي كيست من

ما دو جانيم آمده در يك بدن

Beyit sadece Ali Nihat Tarlan nüshasında bulunmakla birlikte nüshada "Dîger Beyt" başlığı altında yer almaktadır ve *Nigâristân*'da "Beyt" başlığı altında Farsçası yer almaktadır, tercümedir.

Beyt

Âdeme dūstān olur cānā

Zīver-i dīn ü zīnet-i dūnyā

Müfte'ilün / Mefâ'ilün / Fa'lün

.. / . / ..

مرد را دوستان صاحب دل

زيور دين و زينت دنياست

Nüshalarda "Beyt" başlığı altında geçen ve *Nigâristân*'da Farsçası bulunan şiir de tercümedir.

Mışra'

Kažā-i āsumān bir dürlü olmak mümkün olmadı

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

. / . / . / .

مصراع:

فضاي آسمانست اين و ديگرگون نخواهد شد

Yine "Mısra" başlığı altında nüshalarda ve *Nigâristân*'da geçen şiir, tamamen tercümedir.

Naẓm

Bed-nihād olan kişiden ummañuz bŷy-ı vefā

Kim görünmez eşkiyādan dā'imā illā cefā

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

.. / . / . / .

Naẓm

Zaħmum ki senüñle ağız açmışdı cidāle

Çünkü nemegün tatdı dehen beste çalıpdur

Me'ülü / Mefâ'ilü / Mefâ'ilü / Fa'ülün

.. / . / . / .

Li-mü'ellifihi

Her kimüñ göñli 'adle mā'ildür

Māl-ı ğayra ider mi hırşla āz

Ṭama' u 'adl āb u āteşdür

Bir maḥalde ikisi cem' olmaz

Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fâ'ilün

. _ _ / . _ _ / . _ _

Mışra'

Çāre yokdur buña meger teslīm

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _

مصراع:

چاره نیست در این واقعه الا تسلیم

"Mısra" başlığı altında nüshalarda ve *Nigâristân'* da geçen şiir, tercümedir.

Li-mü'ellifihi

Ḍayanma manşıba sen bî-behāne

Ki tîr-i 'adle olmışsın nişāne

Şanursun lu'b idersin manşıb içre

Saña manşıbe itmişdür zamāne

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Beyt

Ġirre olma devlete bākî degül kār-ı cihān

Gāh 'izzet gāh zillet gāh zevk u gāh ğam

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Beyt

Çü āhîr ḥāk olursun miḥnet-i dünyāyı neylersin

Bugünkü ḥālüne şükr it ğam-ı ferdāyı neylersin

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Beyt

Ġam-ı ferdāyla rencide olma kār-ı mübhemde

Ki ferdā hālını bilmez kimesne rüzgār içre

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Beyt

Rızık için fi'l-ı-ḥaḳīḳa ğam yeme kim

ضمّن الله رزق أحد

Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

_ . _ _ / . _ . _ / . . _ _

"Allah herkesin rızıkına kefildir." *Nigâristân*'ın aslında bulunan Arapça ibarenin tercümesine binaen müellif tarafından Beyt başlığı altında şiirleştirilmiştir.

Li-mü'ellifihî

Fâ'ide itmez sipâh-ı bî-şümâr

Nuşret itmezse eger Perverdigâr

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

Li-müellifihî

Kişi çün el yuya cân u cihândan

İder ḥamle eger sultân olursa

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

Beyt

Ḳazâ çün âsumândan nâzil olsa

Olur 'âḳıllar a'mâ vü aşamm hem

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

بيت:

قضا چون زگردون فروهشت پر

همه زيركان كور گشتند و كر

"Beyt" başlığı altında nüshalarda ve *Nigâristân*'da geçen şiir, tercümedir.

Beyt li-müellifihi

Māl ile eyleme tefahhur kim

Māl ile fahr iden olur pāymāl

Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

.._/_/.._/_/.._

نظم:

مکن بمال تفاخر مناز بر مردم

بنعمتی که مصون نیست از فنا و زوال

"Beyt li-müellifihi" başlığı altında nüshalarda geçen şiir, *Nigâristân*'da "Nazm" başlığı altında bulunmakla birlikte tercümedir.

Nazm

Her kimüñ 'âdeti olur ihsân

Aña irmez cihānda sūd u ziyān

Ehl-i cennet nişānı oldı kerem

Hergiz anları yakmaya nīrān

Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

.._/_/.._/_/.._

نظم:

هرکه را پیشه لطف و احسانست هست ایمن ز آتش دوزخ

متحلی بخلق اهل بهشت نشنود بوی ناخوش دوزخ

Nüshalarda *Nigâristân*'ın orijinalindeki gibi "Nazm", Ali Nihat Tarlan nüshasında ise "Beyt li-müellifihi" başlığıyla geçen şiir tercümedir.

Mışra'

Yüz çevür hâl ü 'amuñdan hâl ü 'am gamdur saña

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

.._/_/.._/_/.._/_/.._

Mışra'

İqbāle virme dil ki anuñ qalbi lâ-beqā olur

Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün

.._/_/.._/_/.._/_/.._

قطعه:

اقبال را بقا نبود دل بر آن منه عمری که در غرورگذاری هبا بود

İN nüshasında bulunmayan ve NO1 ve AN nüshalarında "Mısra" *Nigâristân*'ın aslında ise "Kıta" başlığıyla geçen

şiiir tercümedir.

Beyt

Çünkü erbāb-ı kerem nā-yābdur ‘anķā gibi

Oldı hāķ-ı ‘āleme ķāf-ı ķanā‘at farz-ı ‘ayn

Rāh-ı rāhat bulmadum hergiz fenā dūnyāda ben

كأس يأس الدم اله كاليس احدي الراحتين

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

__ . __ / __ . __ / __ . __ / __ . __

نظم:

جامی ارباب حرب نایاب چون عنقا شدند

اهل همت را بود قاف قناعت فرض عین

راح راحت نیست در جام غم انجام طمع

کاس یاس از کف منه کالیاس احدي الراحتين

İki nüshada bulunmayan Ali Nihat Tarlan nüshasında "Beyt", *Nigâristân*'ın aslında ise "Nazm" başlığıyla geçen şiiir tercümedir.

كأس يأس الدم اله كاليس احدي الراحتين / İki rahattan biri olan ümitsizlik kadehini ele aldım. Bu cümle Araplarda bir meseldir. İki rahat ile kastedilenden biri istenenden ümidini kesip ye'se kapılmak diğeri ölümdür.

Mışra'

İttifāķ ile cihān ūtmaķ müyesserdür begüm

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

__ . __ / __ . __ / __ . __ / __ . __

مصراع:

آري باتفاق جهان ميتوان گرفت

Nigâristân'da ve nüshalarda "Mısra" başlığı altında geçen ifade tercümedir.

Κιτ'ā li-müellifihi

Bir iki günde kişinüñ şıfatı zāhir olur

Ki fażl u 'ilmi ne deñlü ise olur ma'lüm

Ve līk bāṭın-ı emrīden olmağıl ġāfil

Ki hūbṣ ü nefsi niçe yılda olmaz mefhum

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

. . . / . . . / . . . / . . .

نظم:

توان شناخت بيكروز در شمایل مرد

که تا کجاش رسیده است پایگاه علوم

ولی ز باطنش ایمن مباش و غره مشو

که خبث نفس نگردد بسالها معلوم

İN ve NO1 nüshasında bulunmayan sadece AN nüshasında "Kıṭ'a li-müellifihi" *Nigâristân*'ın aslında ise "Nazm" başlığıyla geçen şiir, tercümedir.

Mıṣra'

Ki ejdehâ olur gide gide ḥayye

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

مصراع:

که اژدها شود ار روزگار ماند مار

Nigâristân'da ve nüshalarda "Mısra" başlığı altında geçen ifade tercümedir.

Beyt

Zebândan âdeme çok ğam irişür

Anuñ çün kim zebân şekl-i ziyândur

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Beyt li-mü'ellifihi

Şerer-i şerr-i cihândan diler iseñ ârâm

Cânib-i Şâm'a sefer kııl 'aleyküm bi'ş-Şâm

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

نظم:

ای دل اندر سر زلفش چو گرفتی آرام

خوش سوادبست فروکش که علیکم تا شام

İN ve NO1 nüshasında bulunmayan sadece AN nüshasında "Beyt li-müellifihi" *Nigâristân*'ın aslında ise "Nazm" başlığıyla geçen şiir anlam bakımından birbiriyle benzerlik göstermektedir.

Mıṣra'

Kînesinden düşmanuñ olmañ emîn

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

. . _ _ / . . _ _ / . . _

Beyt

Bil ki kerem ecli içündür direm

Anuñ için qāfīyesidür kerem

Müfte'ilün / Müfte'ilün / Fâ'ilün

_ . . _ / _ . . _ / _ . . _

نظم:

خاص ز بهر کرم آمد درمهر گذر قافیه اینک

İN ve NO1 nüshasında "Beyt", AN nüshasında ise "Beyt li-müellifihî" *Nigâristân*'ın aslında ise "Nazm" başlığıyla geçen şiir tercümedir.

Beyt li-mü'ellifihî

Zıkr-i bâkiye hâkīmān 'ömr-i şānī didiler

Yüz hayıra bes-dürür: el-bâkiyâtü's-sâlihât³

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

بيت:

ذکر باقی را حکیمان عمر ثانی گفتہاند

این ذخیره بس مرا کالباقیات الصالحات

Nüshalarda "Beyt li-müellifihî", *Nigâristân*'ın aslında "Beyt" başlığıyla geçen şiir tercümedir.

Beyt

Cihānda kimse bâkī qalmaz ancaq

Eyü nāmı qalur dillerde ancaq

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

نظم:

نیامد کسی در جهان کو بماند

مگر آن کز او نام نیکو بماند

İN ve NO1 nüshasında "Beyt", AN nüshasında "Beyt li-müellifihî", *Nigâristân*'ın aslında ise "Nazm" başlığıyla geçen şiir tercümedir.

Beyt

مکافات السماحة دار خلدی

و آمن من فحافته يوم یؤس

³ AN +

وما نارا بمحرقة جواداً
وان كان الجواد من المجوس

Tercüme

Mükâfâtı cihānuñ⁴ dār-ı cennet
Daḥi emn oldı envā'-ı ğınādan
Cehennem odı yandurmaz saḥīyi
Ḥalāş olur kıyāmetde belādan
Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün
. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Sadece AN nüshasında bulunan bu şiir "Beyt" başlığındaki şiirin hemen altında "Tercüme" başlığı ile verilmiştir. *Nigârîstân*'ın aslında "Arabiyye" başlığı ile bulunmaktadır.

Beyt

Seḥā endāzeden ḥāric gerekmez
Ki bārān-ı keşirde⁵ çok zarar var
Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün
. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

بيت:

جوانمردی نباشد جز بهنجر
که طوفان خیزد از باران بسیار

Sadece AN nüshasında bulunan bu şiir "Beyt" başlığı altında verilmiştir ve tercümedir.

Nazm

Bārān-ı belā yaġsa eger rûy-ı zemîne
Ḥaḳ ḥıfz idicek bir kesi aşlā zarar olmaz
Tîr eleme 'ālemi men' itmege cānā
Ḥaḳdan meded olmasa aña hiç siper olmaz
Mef'ûlü / Mefâ'îlü / Mefâ'îlü / Fe'ûlün
_ _ . / . _ _ . / . _ _ . / . _ _

Beyt li-mü'ellifihi

Her ḥār-ı cefā kim ekesin yolına ḥalkuñ
Āḥir cigerüñ zaḥmına ḥançer olur ol ḥār
Mef'ûlü / Mefâ'îlü / Mefâ'îlü / Fe'ûlün
_ _ . / . _ _ . / . _ _ . / . _ _

⁴ 'seḥā' kelimesini vezin gereği mısradaki göstermedik.

⁵ Vezin gereği *keşretde* ifadesi *keşirde* şeklinde yazılmıştır.

بيت:

خار هر كيد كه بدخواه براه تو نهاد
خنجری گشت كه جز بر جگر وي نخيلد

Nüşhalarda "Beyt li-müellifihî", *Nigâristân*'ın aslında "Beyt" başlığıyla geçen şiir tercümedir.

Beyt

Luṭf-ı Hâk saña muvāsâlar ider
Lîk ḥadden geçme pes rüsvây ider
Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün
_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Li-mü'ellifihî

Ḥāsîdüh cānı yanmada her dem
Ġamdan olmaz cihānda hiç ḥālî
Dā'imā Ḥaḳḳ'a i'tirâz eyler
Ṭab'-ı nâ-pâki sūy-i a'mâli
Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün
_ . _ _ / . _ . _ / . . _

نظم:

جان حاسد ز داغ غم فرسود
از غم آسود خاطر محسود
دائما از طبيعت فاسد
بر خدا معترض بود حاسد

İN, NO1 nüshalarında "Li-müellifihî", AN nüshasında "Kıta li-müellifihî", *Nigâristân*'ın aslında ise "Nazm" başlığıyla geçen şiir tercümedir.

Beyt

Dün gice çeşm-i çerâğı baḥtımuh bîdâr idi
Münisüm nūr-ı cemâl-i Aḥmed-i Muḥtâr idi
Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün
_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

نظم:

دوش چشم من بخواب و بخت من بيدار بود
شب همه شب مونس جانم خيال يار بود

İN, NO1 nüshalarında "Beyt", AN nüshasında "Beyt li-müellifihî", *Nigâristân*'ın aslında "Nazm" başlığıyla geçen şiir, tercümedir.

Li-mü'ellifihî

Terk-i cân eylemeyen vâsıl-ı cânân olmaz

Derde uğramayan âşüfteye dermân olmaz

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

مصراع:

تا جان ندهی بوصل جانان نرسی

İN, NO1 nüshalarında "Li-müellifihî", AN nüshasında "Beyt li-müellifihî", *Nigâristân*'ın aslında "Mısra" başlığıyla geçen şiirin ilk mısrası tercümedir, mısranın ahengine göre Altıparmak Mehmed Efendi ikinci bir mısra yazarak şiiri beyite tamamlamıştır.

Mışra'

Belâ irişdi velî hayr ile göçüp geçdi

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

. _ _ _ / .. _ _ / . _ _ _ / .. _

مصراع:

رسیده بود بلائی ولی بخیر گذشت

Nüshalarda ve *Nigâristân*'ın orijinalinde "Mısra" başlığıyla geçen şiir tamamen tercümedir.

Li-müellifihî

Çü devlet yüz tuta bir şaḥşa cânâ

Aña hemdem olur dâr ile dîvâr

Çü nekbet erişe birgün kazâdan

'Adū olur aña dâr ile dîvâr

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

نظم:

دوان چو دولت سلطان روان چو فرمانش

جهنده همجو اعادي رسنده همجو قضاست

İN, NO1 nüshalarında "Li-müellifihî", AN nüshasında "Kıta li-müellifihî", *Nigâristân*'ın asıl metninde "Nazm" başlığıyla geçen şiir kısmî benzerlik göstermektedir.

Li-müellifihî

Şöyle farz eyle ki bî-zaḥmet ü bî-renc ü ta'b

Kâr-ı 'âlem saña el virdi murâduḥca şehâ

İ'timād itme ki bu pîre-zen-i dehr-i denî
 Bir dem içre saña cā'izdür ide niçe cefâ
 Virme dil künbed-i gerdâne ki bu çarḥ-ı felek
 Hûn-ı insân ile devr itmededür şubḥ u mesâ
 Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

نظم:

خود گرفتم که پس از رنج و تکاپوی دراز
 کار ز انسان که دلت خواست بسامان گردد
 بچه ایمن شوی از عالم نا پابرجای
 که بیکدم زدنش کار دگر سان گردد
 دل بر این گنبد گردنده منه کاین
 گرداب اسیائیسست که بر خون عزیزان گردد

İN, NO1 nüshalarında "Li-müellifihî", AN nüshasında "Kıta li-müellifihî", *Nigâristân*'ın aslında "Nazm" başlığıyla geçen şiir tercümedir denebilir.

Li-mü'ellifihî

Terk-i dünyâ-yı denî itmeyen olmaz rāḥat
 Hem fenâ ehline maḥşûşdur milk-i beḳâ
 Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

Li-mü'ellifihî

Şadâkat umma yârânuñdan ey dil vaḳt-i zilletde
 Ki anlar rîş ḥand itmezler illâ vaḳt-i 'izzetde
 Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Li-mü'ellifihî

Hoş-dil oldum zamân-ı miḥnetde
 Ki bülendi şadîḳ u ḡayrı şadîḳ
 Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

_ . _ _ / . _ . _ / .. _ _

Li-mü'ellifihî

Eger bed-fi'âl olsa bir merdkâr
 Ve gerdün gerdâne ola süvâr

Zamān eyler āḫir anı ser-nigūn

Qılur nā-sezā fi'li anı zebūn

Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûl

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _

نظم:

اگر بدکنش مرد و بد روزگار

بگردون رسد از شرف زهرهوار

İN, NO1 nüshalarında "Li-müellifihî", AN nüshasında "Mesnevi li-müellifihî", *Nigâristân*'ın aslında "Nazm" başlığıyla geçen şiir tercümedir.

Li-mü'ellifihî

Bir kişiyi ki ḫıfz ide Allāh

Aña āsīb-i dehr bulmaya rāh

Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

. . _ _ / . . _ _ / . . _

Beyt li-mü'ellifihî

Her ki bilür ḫaqq şadâkat nedür

'Ömrüñi şarf eyle yolında nedür

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

نظم:

هرکه حق صحبت دیرین شناخت

عمر خود اندر ره ایشان بباخت

Nüshalarda "Beyt li-müellifihî", *Nigâristân*'ın aslında "Nazm" başlığıyla geçen şiir tercümedir.

Mışra'

Teşneler vâkı'ada āb görürler ancak

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

مصراع:

تشنه درخواب بجز آب نبیند هرگز

Nüshalarda ve *Nigâristân*'ın asıl metninde "Mısra" başlığıyla geçen şiir, tercümedir.

Qıṭ'a

Maḥv olupdur şafḫa-i eyyāmdan naqş-ı vefā

Yirine yazıldı anuñ ser-te-ser naqş-ı cefā

Merhem umsañ yārdan bir dem dil-i mecrūḥuḥā

Yāreden ğayrı irer mi nesne hiç andan saña

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

.._/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_

بيت:

شد محو از صحيفه دوران خط وفايا

خود بر او نبود چنين نقش دلريا

İN, NO1 nüshalarında "Kıta", AN nüshasında "Kıta li-müellifihi", *Nigâristân*'ın orijinalinde ise "Beyt" başlığıyla geçen şiir mana bakımından kısmi benzerlik göstermektedir.

Beyt

Bahār-ı bāğ-ı civānı nihāl-i gülşen-i dil

Gül-i riyāz-ı kerem servi-cūybār-ı vaḳār

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

. _ . _ / . . _ _ / . . . _ / . . _

نظم:

بهار باغ جوانی نهال گلشن عدل

گل رياض كرم سرو جويبار وقار

İN, NO1 nüshalarında "Beyt", AN nüshasında ve *Nigâristân*'ın orijinalinde ise "Nazm" başlığı altında yer alan şiir tercümedir.

Beyt

Künbed-i 'ālem içre her ne diseñ

'Aks olur saña ger bed ü ger nîk

Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

.._/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_

Beyt

'Ahd ü peymānuñ şaḳın peymānesin itme şikest

Bezm-i dehr içre olur ğaddār olanlar pāymāl

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

.._/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_

4. Şiirlerin Vezin Dağılımı

Hafif: .._/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_/_ : 12 şiir

Hezec: H1: . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ : 13 şiir

H2: _ _ . / . _ _ . / . _ _ . / . _ _ : 5 şiir

H3:	. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _	:13 şiir
Muzâri:	_ _ . / _ . . . / . _ _ . / _ . _	: 1 şiir
Müctess:	. _ . _ / . . _ _ / / . . _	: 4 şiir
Mütekarib:	. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _	: 1 şiir
Remel:	R1: . _ _ _ / _ . _ _ / . _ _ _ / _ . _	: 15 şiir
	R2: . . _ _ / . . _ _ / / . . _	: 8 şiir
	R3: . _ _ _ / / . _ . _	: 6 şiir
	R4: . . _ _ / . . _ _ / . . _	: 6 şiir
Recez:	_ _ . / _ _ . / _ _ . / _ _ . _	: 2 şiir

SONUÇ

Yukarıda yer alan şiirlerin 33'ü mana bakımından çok fazla benzerlik gösterdiği için büyük oranda eserin aslı olan *Nigâristân*'dan tercüme edilmiş izlenimi vermektedir. Bu yorumumuzu destekleyen beyitlerin orijinallerini Türkçelerinin hemen altında göstermeye gayret ettik. Şiirlerdeki kelimelerin bazen doğrudan sesteş bazen anlam bakımından benzerliği-aynılığı şiirlerin tercüme-telif özelliği taşıdığı düşüncemizi güçlendirmektedir. Bunlarla birlikte bazı şiirlerde eserin orijinalindeki şiirlerle vezin birliğinin de mevcut olması kıymetlidir. Benzerliğini/aynılığını eserin orijinalindeki Farsçalarıyla gösterdiğimiz şiirlerde Altıparmak Mehmed Efendi neden beyt/nazm ... li-müellifihi ibaresini kullanmayı tercih etmemiştir ya da "Tercüme" başlığını neden kullanmamıştır?

Diğer bir soru da bu başlıklandırmalar müellife mi yoksa müstensihlere mi aittir? Şiirlerdeki isimlendirmelerin bazıları eserin orijinali ile aynıyken "nüshalarda nazm *Nigâristân*'da nazm..." gibi, bazı şiirlerde eserin orijinaline göre farklı isimlendirmeler "nüshalarda nazm *Nigâristân*'da beyt..." gibi görülmektedir. Fakat bu şiirlerde neden "Tercüme" başlığı tercih edilmemiştir? Müellifin eğitimi, Arapça, Farsça bilgisi, hayatı ve eserlerine baktığımız zaman şiire vukufiyeti olduğu açıktır. Eserin hacmine göre değerlendirdiğimizde bize göre Farsça orijinalinde olan şiirlerin Türkçesi Altıparmak Mehmed Efendi'ye ait olmasının yanı sıra şiirlere müstensih müdahalesi söz konusu değildir. Bazı şiirlerde "... li-müellifihi" "müellife ait" ibaresi ile kastedilen Altıparmak Mehmed Efendi'dir. Böylelikle aslında eserin mütercimi olan Altıparmak Mehmed Efendi, dönem ya da kendi şiir anlayışı itibarıyla orijinalinden istifade ederek Türkçeleştirdiği, vezin ve sanat bakımından edebî zevkine uygun şiirleri metinde kullanarak tercüme-yeniden zenginleştirmiştir.

Eserin müellif nüshasının elimizde olmayışı başlıklandırmalara müstensihlerin ne derecede müdahil olduklarına dair tahminlerimizi güçlendirmektedir. Fakat elimizdeki nüshaların başlıklandırılmasında çok küçük farklar olmasını müstensihler tarafından metne müdahale edilmediğine bir işaret olarak kabul edebiliriz.

KAYNAKÇA

- Atâî, Nev'izâde Ataulhâh Efendi (2017). *Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri: Hadâiku'l-Hakâik Fî Tekmiletî'ş-Şakâik*. haz. Suat Donuk. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Bursalı, Mehmed Tâhir (1333). *Osmanlı Müellifleri, 2 c.*, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- Hoca, Nazif (1995). "Altıparmak Mehmed Efendi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, 31-38.
- Çiftöğlü, Arzu (2006). *Muhammed b. Muhammed Altıparmak'ın Mensur Yusuf ve Zeliha'sı*, Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Demirsoy, Soner (2010). *Vekâyi'-i Ali Paşa*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçam, Çimen (1999). *Şeyhülislam Yahya Efendi Nigâristân Tercümesi* (Sentaks incelemesi-Metin-Sözlük), Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sakar, Ekrem (2022). *Altıparmak Muhammed Efendi'nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî Adlı Eseri*, Doktora Tezi: İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.